

СУТНІСТЬ ТА УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИХОВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

В сучасних умовах докорінної перебудови органів внутрішніх справ, як зазначив Президент України Віктор Ющенко, має бути створений новий соціальний портрет робітника міліції. В цих умовах перед відомчою освітою, кадровим апаратом, виховною системою органів МВС постає складна і серйозна задача – виховання працівника органів внутрішніх справ нового зразка, інтереси якого лежать не у сфері бездумного виконання наказів і розпоряджень керівництва, а у сфері соціально зорієнтованої, ефективної правоохоронної діяльності, бо саме на суспільстві у цілому відбиваються серйозні негативні наслідки прорахунків у відомчій освітянській діяльності, організації навчальної і виховної роботи в системі МВС. Тому актуальним є відповідне визначення сутності, організаційних і педагогічних умов для виховання і самовиховання правоохоронця нового типу, від професійного рівня якого буде залежати безпека і спокій громадян, підтримання надійного правопорядку в нашому суспільстві.

Теоретико-методологічними засадами нашого дослідження послуговувалися роботи видатних педагогів К.Д.Ушинського, П.П.Блонського, А.С.Макаренка, М.М.Пістрака, В.О.Сухомлинського, а також психологів Л.С.Виготського, Н.Д.Корнілова, В.Н.Мясищева, Д.Н.Узнадзе, А.Р.Лурія, А.С.Парангішвілі й ін.

У своїй роботі ми спирались на праці з проблем самовиховання А.І.Донцова, В.Л.Леві, В.Пекеліс, Л.П.Грімак та ін.

Цікавими, у контексті нашого дослідження, видалися статті й монографії з питань самовиховання А.І.Кочетова, Л.І.Рувінського, Д.М.Грішина, Ю.М.Орлова, І.Е.Шварца, Н.І.Спіридонова, М.М.Решетникова, В.А.Полетаєвой, А.Я.Арета, П.Н.Осипова, Б.М.Чарного, Л.Н.Куликової, Х.Ліндемана, В.Азарова, Г.Лозанова та ін.

Проблеми самовиховання, до яких у 20-х роках минулого століття було знижено науковий інтерес, з 60-х років набули інтенсивного розвитку, проте питання педагогічного керівництва самовихованням працівників органів внутрішніх справ, сутності, змісту й умов його розвитку в різних аспектах життя і професійної діяльності правоохоронців продовжують залишатися малодослідженими.

Тому об'єктом нашого дослідження є процес цілісного становлення особистості працівника органів внутрішніх справ, а предметом – професійне самовиховання працівників міліції в цьому процесі.

Мета дослідження – визначення сутності та умов професійного самовиховання співробітників органів внутрішніх справ, основних мотивів і організаційно-педагогічних прийомів, що забезпечують ефективність процесу цілісного становлення особистості працівника органів охорони правопорядку.

Професійне самовиховання є невід'ємною складовою процесу формування професійної культури працівника ОВС, а відтак і цілісного становлення особистості професіонала-правоохоронця, виконує в ньому роль своєрідного джерела енергії, значно активізує процес формування особистості працівника міліції, прискорює розвиток у нього державно-патріотичних, духовно-моральних, професійно необхідних психологічних, фізичних та інших професійно-значущих особистісних якостей та характеристик.

Самовиховання працівника ОВС визначається рядом об'єктивних умов: вимогами до службової дія-

льності в органах внутрішніх справ, системою педагогічних дій, яким піддається співробітник у процесі навчання, виховання і соціалізації у професійній субкультурі, виконанні ним своїх службових і громадських обов'язків. Під впливом цих умов у працівника міліції створюються внутрішні передумови для самовиховання, формуються потреби, погляди і переконання, уточнюються або складаються життєві ідеали і цілі, якими він керується у цілеспрямованій роботі над собою.

Самовиховання працівника ОВС виступає як засіб його професійного становлення в системі МВС і може розвиватися в декількох напрямках: інтелектуальне самовиховання, вольове самовиховання, емоційне самовиховання.

Інтелектуальне самовиховання припускає роботу по розвитку найважливіших якостей розуму, якими визначається успіх у професійній діяльності правоохоронця (професійна сенсорна пам'ять, прийоми оперативного мислення, мудрість, критичність, глибина, гнучкість, творча уява). Важливою обставиною є концентрація зусиль для позбавлення від недоліків – самовдоволення, ліні, інертності розуму, сліпого догматизму.

Вольове самовиховання пов'язане з формуванням спрямованості на рішення професійно – важливих задач, практичне виконання намічених планів, постійне подолання труднощів у ході виконання службових обов'язків. Важливим моментом при цьому є формування умінь розподіляти робочий час, виконувати режим дня, раціонально його розподіляти. Механізмами вольового самовиховання є самонаказ, самонавіювання, установка на виконання оперативних та інших задач.

Емоційне самовиховання пов'язане із формуванням зовнішньої витримки, заборони, керування виникненням і перебігом різних емоційних станів. При цьому важливим є формування оптимістичного, позитивного настрою при виконанні службових обов'язків, розвиток добрих, гуманних відношень у роботі як з громадянами, так і затриманими та свідками, морально – етичної культури міліціонера, здатності його до співчуття.

Реалізація внутрішньої потреби, як основний механізм розвитку особистості співробітника органів внутрішніх справ, виявляється в процесі його активної діяльності в навчанні і службовій діяльності. У цьому особливу роль виконують, на думку Л.І.Рувінського (1983), самовиховання і самоосвіта [1].

Професійне самовиховання працівника ОВС – складний інтелектуально-етичний і вольовий процес. У ході його потрібне глибоко усвідомлене, цілеспрямоване і критичне відношення працівника міліції як до себе, так і до навколишніх людей, великі вольові зусилля в досягненні поставлених цілей по самозміненню і саморозвитку. Для більш глибокого розуміння суті професійного самовиховання працівників органів внутрішніх справ необхідно знати внутрішні передумови його протікання. Серед них можна виділити:

а) усвідомлені цілі, вироблені і прийняті ідеали і установки, які лежать в основі програми професійного самовдосконалення і виступають як внутрішні спонукальні сили і мотиви поведінки в діяльності правоохоронця;

б) державно-патріотичні, морально-етичні, професійно-необхідні та інші знання, вміння і навички співробітника ОВС, його уміння здійснювати самовиховання;

в) наявність розвиненого самоусвідомлення, внутрішньої готовності, здатності і прагнення до об'єктивної критичної оцінки своєї поведінки і необхідного рівня загального і професійного розвитку;

г) певний рівень розвитку волі і навичок вольового саморегулювання, особливо у критичних і нестандартних ситуаціях, пов'язаних з охороною громадського порядку і боротьби із злочинністю;

д) глибоке розуміння значення професійної діяльності органів внутрішніх справ, як захисника законних прав і свобод громадян, позитивне ставлення до виконання свого професійного обов'язку перед Державою і громадянами [1: 6-7].

Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що за своєю суттю професійне самовиховання працівників ОВС є явищем соціальним.

У цьому контексті, за визначенням В.О. Сухомлинського, самовиховання як внутрішнє життя колективу починається з того, що людська неповторність притягає, привертає, будить бажання слідувати за собою... Людина ж по-справжньому проходить вольове гартування тоді, коли вона виховує інших людей. Відчуття власної гідності, честі, гордості прокидаються за умови, коли особистість вкладає значну частину своїх духовних сил в іншу особистість, прагне зробити її кращою, бачить в ній, як у дзеркалі, саму себе – свої моральні риси, творчі здібності, майстерність. Вплив однієї людини на іншу – вплив, в якому розкриваються кращі людські риси, – це найсприятливіша обстановка для виховання людської гідності, перешкода для байдужості до себе". Отже, самовиховання – це взаємний вплив вихованців. А ще точніше – власне виховання, виховання іншого [5: 64].

Звідси однією із необхідних умов професійного самовиховання працівників ОВС є вдала соціалізація працівника ОВС у своїй професійній групі, особливості його інкорпорованості в неї, усвідомлення, співвіднесення та гармонізації власних інтересів у системі інтересів, вимог і очікувань професійної групи, наявність спеціальних здібностей, професійної спрямованості, спеціальних знань, умінь та навичок.

Професійне самовиховання, перш ніж перетвориться на один з найважливіших засобів особистісного самовдосконалення працівника ОВС припускає певний рівень його вихованості, готовності і здатності до самоусвідомлення, самоаналізу і самооцінки, до порівняння і зіставлення своїх вчинків із вчинками інших співробітників і вироблення стійкої установки на постійне самовдосконалення. А це значить, що між вихованням і самовихованням існує складний діалектичний взаємозв'язок: виховання передуює самовихованню, стимулює і направляє його. Самовиховання, у свою чергу, будучи результатом виховання, додає йому дієвість і до певної міри завершеність. Як результат - виховні впливи значною мірою сприяють розвитку їх внутрішніх потреб в духовному і фізичному вдосконаленні, оволодінні міліцейською спеціальністю, прагненні до професійного самовиховання [2: 4-5].

Таким чином наступною, не менш важливою умовою професійного самовиховання правоохоронців є створення в структурі ОВС цілісної системи виховних впливів та її спрямованість на розвиток у правоохоронця ієрархізованої, соціально спрямованої структури особистісних потреб, адекватного типу професійної мотивації, утворення сенсу життя професіонала на засадах модусу служіння та цінностей професійної субкультури, орієнтації на професійне і особистісне самовдосконалення в їхній діалектичній єдності, самореалізацію в професії. У свою чергу, ефективність

організації виховного процесу залежить від стимулювання комунікативної взаємодії в підрозділах з метою трансляції та інтеріоризації норм, традицій і цінностей соціально-професійної групи. Звідси виховання і самовиховання ціннісних орієнтацій працівників ОВС здійснюється як під впливом цілеспрямованих процесів у навчально-виховних закладах системи МВС, так і під тиском інших факторів, таких як залучення правоохоронців до соціальної роботи, спільної участі у спортивних, культурно-масових, родинно-дозвіллевих заходах, сприяння повноцінному досягненню кожним співробітником соціально-професійної ролі, соціального та професійного статусу [3: 11].

Наступною, на наш погляд, і найважливішою умовою процесу професійного самовиховання працівників органів внутрішніх справ, як і будь-якого іншого виду діяльності, є наявність і усталеність мотивів — складних і глибоко усвідомлених внутрішніх спонукань до систематичної роботи над собою. Основними мотивами, що забезпечують ефективне протікання процесу самовиховання співробітників ОВС, виступають такі: глибоко засвоєні і усвідомлені положення про захист особистої безпеки громадян, їх прав і свобод, запобігання правопорушенням, охорона і забезпечення громадського порядку, виявлення і розкриття злочинів, захист власності від злочинних посягань. Стійкі, значущі, професійні мотиви викликають у співробітника міліції бажання і прагнення постійно працювати над собою, коригувати свою поведінку, поступати відповідно до вимог, що пред'являються службою в органах внутрішніх справ.

Ознаками зрілої мотиваційної сфери, яка позитивно впливає на самовиховання правоохоронця у професійній субкультурі, є наступні:

- множинність, розмаїтість спонукань, наявність у професійній культурі таких спонукань як мета, мотиви, інтереси тощо, що зміцнюють мотивацію до самовиховання у різних умовах професійної діяльності;

- якість і наявність необхідних параметрів кожного з спонукань;

- ієрархічність, виокремлення провідних спонукань (наприклад – прагнення захищати законність, діяти на благо інших людей);

- гнучкість, схильність до змін залежно від умов служби, соціальних відносин у суспільстві, субкультурному середовищі тощо.

У контексті нашого дослідження доречно звернутися до класифікації типів професійної мотивації правоохоронців, які виокремлюють В.Л. Васильєв та В.Д.Берназ [4: 95-98]:

1. *Адекватний* – узгоджується з реальною, суспільно-значущою поведінкою особистості, що відповідає вимогам фахового й етичного характеру, запропонованим до особистості працівника ОВС. Така спрямованість, зазвичай, поєднується з високим інтелектом, загальною культурою, фаховою ерудицією, достатньо чітким уявленням про службову діяльність, прагненням розвинути в собі необхідні професійно-значущі якості і характеристики. Поведінка таких співробітників відрізняється високим ступенем відповідальності, активності в громадському житті, помірним прагненням до лідерства, цілеспрямованістю.

2. *Ситуативний* – ґрунтується на вирішальному впливові на вибір професії таких чинників як матеріальні розрахунки, місце проживання, зовнішній престиж професії, її романтична привабливість. До ситуативних мотивів також відносяться прагнення до престижного положення в суспільстві без вираженого інтересу до професії як такої.

3. *Конформістський* тип визначається впливом референтної групи, норми якої є головним регулятором поведінки. Такий тип мотивації ґрунтується на несвідомому наслідуванні чужого досвіду, без урахування власних особливостей, спроможностей, суспільних потреб, вимог професійної субкультури та суспільства.

4. *Компенсаторський* – зустрічається у осіб, які обрали службу в органах внутрішніх справ як сферу діяльності, у якій є можливості побороти вади свого характеру (невпевненість, замкненість, некоммунікбельність) завдяки оволодінню професією, що потребує проявів мужності, самостійності, стійкості тощо, досягати успіху, навіть при відсутності об'єктивних передумов і відповідних здібностей.

5. *Кримінальний* – зустрічається рідко, характеризується прихованою антисоціальною спрямованістю, що маскується формальними формулюваннями. Ці особи прагнуть використати своє службове положення у власних цілях, з метою особистої вигоди. Для них характерні такі якості як нечесність, схильність до авантюризму, безпринципність. Відповідно – їхня професійна діяльність іде в розріз з вимогами професійної культури та соціокультурними цінностями, нормативними вимогами до працівника ОВС.

Виходячи з цього, керівному складу ОВС, в обов'язки якого покладено виховання підлеглого особового складу перш за все, необхідно всебічно і систематично вивчати своїх підлеглих з метою виявлення типу їхньої професійної мотивації, рівня їхнього загального і професійного розвитку, знання і розуміння ними своїх задач, суті й методики самовиховання. Велике значення має знайомство з життєвими планами особового складу, наміченими перспективами, а також вивчення конкретних програм по самовихованню і ставлення правоохоронців до даної проблеми. Для цього, наприклад, заступник начальника підрозділу ОВС по роботі з персоналом може використовувати індивідуальні бесіди, цілеспрямовані спостереження, вивчення різних документів, та інші методи психолого-педагогічного вивчення особистості правоохоронця.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексеев Н.А.* Профессиональное самовоспитание курсанта, занимающегося физической подготовкой / Алексеев Н.А., Зайцев В.П. // Физическое воспитание студентов творческих специальностей / ХГАДИ (ХХПИ). – Харьков, 2002. – № 4. – С. 36-41.
2. *Калужный А.С.* Профессиональное самовоспитание военнослужащих. Учебное пособие. Н.Новгород, 2004. – 23 с.

Подано до редакції 29.06.05

РЕЗЮМЕ

У статті робиться спроба розкрити сутність й умови професійного самовиховання співробітників ОВС як важливої складової у становленні особистості професіонала-правоохоронця.

SUMMARY

This article presents the essence and conditions of professional self-education of employees of organs of internal affairs as an important constituent in formation of personality of professional law-defendant.

Організація самовиховання працівників ОВС передбачає також включення продуманого перспективного планування роботи з кожним підлеглим з урахуванням його індивідуальних особливостей і відмінностей у рівні вихованості, типу професійної мотивації, відношення до процесу самовиховання. Особливо важливіми тут є чіткість в плануванні і продуманість роботи з тими співробітниками, які з різних причин негативно ставляться до самовиховання або не розуміють його ролі, значення і можливостей в умовах служби в міліції. Важливо поставити перед такими підлеглими чіткі й конкретні цілі й задачі, визначити кожному з них близькі і далекі перспективи, вивчити як визначені цілі й задачі сприймаються та усвідомлюються підлеглими, які вони бачать реальні шляхи, умови й можливості для їх реалізації на практиці в умовах повсякденної службової діяльності [2: 12].

Отже, діяльність працівника ОВС по самовихованню визначає комплекс мотивів, як внутрішнього плану, що є показником внутрішньої відповідальності, функцією і ознакою сформованості професійної культури, так і спонукання суспільного характеру, що проявляються у процесі соціалізації працівника ОВС у професійній субкультурі та виявляються у формі вимог, осуду, заохочення, схвалення чи несхвалення дій, традицій тощо.

Таким чином, під професійним самовихованням працівників органів внутрішніх справ ми розуміємо їхню активну і спрямовану діяльність, направлену на формування, розвиток і закріплення у власному, суб'єктивному вияві позитивних загальнолюдських і професійно-значущих норм і цінностей, а також усунення негативних якостей і характеристик особистості. Без прагнення до постійного самовдосконалення, яке, у свою чергу, визначається усвідомленням своїх недоліків та вмінням їх виправити, здатністю працівника ОВС до самоконтролю і самоаналізу, побудовою програми дій по самовихованню, правоохоронець не може характеризуватися як носій високої професійної культури.

3. *Михайліченко І.В.* Педагогічні умови формування професійної культури працівників органів внутрішніх справ: Автореф. Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. – Кіровоград, 2004. – 20с.

4. *Михайліченко І.В.* Основи професійної культури працівників ОВС: Навчальний посібник; – Кіровоград, 2004. – 167с.

5. *Русаков А.* Етика-суть педагогіки // Газета «Первое сентября» №70. – 2000.